

UZŅĒMUMU FINANŠU KRĪZES DIAGNOSTIKAS SISTĒMAS

Systems of Company's Financial Crisis Diagnostics

Aļona Klodāne

Iveta Mietule

Irēna Beinaroviča – Litvinova

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvija

Abstract. *At present, a company's crisis management becomes an urgent issue worldwide, while in Latvia crisis diagnostics and management have not been sufficiently studied thus far. A financial crisis expanding in the company causes significant problems to the company's economic and growth processes, and can turn into a bankruptcy, when the only solution would be the company's liquidation. Instead, early detection of crisis significantly increases the possibilities of solving the company's financial crisis, saving assets and future development opportunities.*

The aim of the research is to carry out a comparative analysis of basic financial crisis diagnostic systems, revealing their essential substance and possibilities of application. To achieve the aim of the research, a range of methods – monographic, comparative and content-analysis, grouping and graphical methods – were used. In the result of the research, the authors have come to the conclusion that, in the case a practical necessity for timely diagnosis of signs of a company's financial crisis exists, the theory offers two basic systems differing by their general objectives and implementation methods.

Keywords: *company financial crisis, crisis express-diagnostic, crisis fundamental diagnostic.*

Ievads

Introduction

Uzņēmuma krīzi, kas var izraisīt maksātnespējas situāciju un pat būt tā likvidācijas pamatā, mūsdienās ir ieteicams skatīt nedz kā nelabvēlīgu apstākļu iestāšanās rezultātu (lai gan atsevišķiem uzņēmumiem tieši tas var būt par krīzes cēloni), bet kā sava veida likumsakarību, kas ir raksturīga mūsdienu tirgus ekonomikai.

Pastāvīgi mainoties ārējās finanšu vides faktoriem un iekšējiem finanšu darbības apstākļiem, palielinās periodiskās uzņēmuma krīzes, kas var izpausties vairākos veidos, rašanās varbūtība. Viens no šādiem izpausmes veidiem ir

uzņēmuma finanšu krīze, kas visvairāk apdraud uzņēmuma turpmāko attīstību un pat funkcionēšanu (Журба, 2009), jo tiešā veidā skar uzņēmuma finanses.

Pētījuma mērķis ir veikt uzņēmuma finanšu krīzes diagnostikas pamata sistēmu salīdzinošo analīzi, atklājot to saturisko būtību un izmantošanas iespējas.

Pētījuma objekts ir uzņēmumu finanšu krīzes diagnostikas sistēmas. Pētījuma mērķa sasniegšanai tika izmantota monogrāfiskā metode, salīdzināšanas un kontentanalīzes metodes, papildus tika pielietotas grupēšanas un grafiskās metodes.

Uzņēmumu finanšu krīzes koncepcijas *Concepts of company financial crisis*

Mūsdienu ekonomiskajā literatūrā jēdzienu „uzņēmuma krīze” bieži lieto dažādu uzņēmuma funkcionēšanas fenomenu raksturošanai. Sākot no nelielām pārmaiņām, ko neizbēgami nosaka uzņēmuma attīstība, līdz pat tā maksātnespējai un pasludinātajam maksātnespējas procesam. Krīzes menedžmenta jeb pārvaldības disciplīnas pamata jēdziens kā „uzņēmuma krīze” vairākos zinātnieku darbos tiek skaidrots pietiekoši daudzveidīgi, kas noteiktā veidā negatīvi ietekmē krīzes menedžmenta mācības un prakses sekmīgu attīstību (Черногорова, 2016).

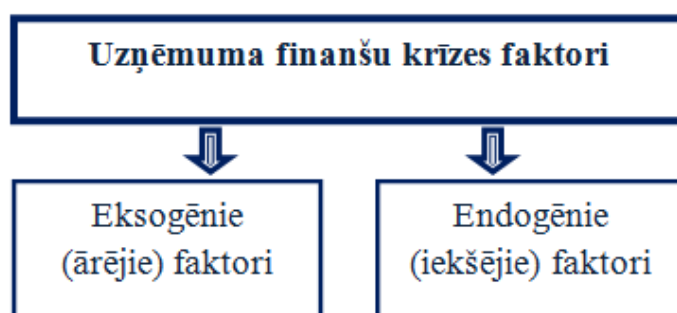
Jēdziens „uzņēmuma finanšu krīze” nav skaidri definēts, un pastāv vairākās tā definīcijas. Finanšu krīze tiek skaidrota kā pašu kapitāla, aizņemto līdzekļu un uzņēmuma peļņas neracionālās izlietošanas rezultāts, kas ir neizbēgami saistīts ar finansiāla rakstura problēmām uzņēmumā (Демчук, Ефремова, 2009). Krīzes gadījumā uzņēmumā ir finanšu līdzekļu trūkums, kas neļauj veikt ražošanas atjaunošanu, nodokļu, darba algas, un citu saistību savlaicīgu izpildi (Балдин, Быстров, 2005). Tomēr vispārināti finanšu krīzi uzņēmumā var skaidrot kā nelīdzsvarotu uzņēmuma finanšu darbību un paša uzņēmuma vadības ierobežotas iespējas ietekmēt finanšu rakstura attiecības, kas norisinās uzņēmumā. Praksē, kā to atzīst vairāki zinātnisko rakstu un grāmatu autori (Демчук, Ефремова, 2009; Балдин, Быстров, 2005; Журба, 2009; Бланк, 2006; Sakalas and Virbickaite, 2011), uzņēmuma maksātnespējas varbūtība vai arī uzņēmuma ilglaicīga darbošanās nerentablajā saimniekošanas jomā un potenciāla, kas nepieciešams rentablai attīstībai, neesamība tiek identificēta kā finanšu krīze.

Krīzes novēršanā parasti ir nepieciešams iesaistīt lielāku resursu daudzumu, t.sk., arī finanšu resursu, kā arī pastāv liels risks pastāvošās problēmas novērst uz neilgu laika periodu. Respektīvi, risinot vieglākās problēmas, kas parasti ir krīzes sākuma stadija, bez krīzes faktoru un cēloņu pienācīgās izpētes, pastāv

būtiska iespēja iegūt īslaicīgu rezultātu un nākotnē sastapties ar atkārtotām problēmām, kurus visdrīzāk būs grūtāk pārvarēt.

Jāatzīmē, ka uzņēmuma finanšu krīze nav statisks notikums, tas ir dinamisks process, kas norisinās vairākās stadijās, pēc kurām tiek diferencēti uzņēmuma pretkrīzes vadības mehānismi (Журба, 2009). Ātrāka finanšu krīzes pazīmju atpazīšana uzņēmumā būtiski palielina tā iespējas saglabāt savus resursus un nezaudēt turpmākās darbošanās un attīstības potenciālu.

Tāpat kā visu pārējo krīzes veidu, finanšu krīzes izcelšanās tiek ģenerēta gan ārējā, gan iekšējā vidē notiekošo pārmaiņu rezultātā (Журба, 2009). Faktoros, kas uzņēmumā potenciāli var izraisīt finanšu krīzi, var klasificēt divās grupās: ārējie (eksogēnie), kas nav atkarīgi no uzņēmuma darbības un iekšējie (endogēnie), kas ir atkarīgi no uzņēmuma (1.attēls).

1.att. Uzņēmuma finanšu krīzes faktoru klasifikācija

Fig.1 Classification of the factors of company financial crisis

Galvenie eksogēnie uzņēmuma finanšu krīzes faktori ir sekojošie:

- negatīvās izmaiņas ekonomikas konjunktūrā;
- inflācijas augstais līmenis;
- nodokļu un komercdarbības likumdošanas nestabilitāte;
- finanšu un valūtas tirgus nestabilitāte;
- konkurences pastiprināšanās nozarē;
- politiskā nestabilitāte valstī u.c (Демчук, Ефремова, 2009; Балдин, Быстров, 2005).

Starp vairākiem uzņēmuma krīzes endogēniem faktoriem sākotnējā uzmanība jāpievērš šādiem faktoriem:

- nav definēta uzņēmuma skaidra attīstības stratēģija;
- organizatoriskās struktūras nepilnības;
- zems uzņēmuma vadības profesionalitātes līmenis;
- mārketinga darba neesamība vai arī zema tā kvalitāte;
- ražošanas resursu neracionālā sadale un izlietošana;
- uzņēmuma darbaspēka resursu neracionālā izmantošana

- (Демчук, Ефремова, 2009; Балдин, Быстров, 2005).

Minēto eksogēno un endogēno faktoru iedalījums ir salīdzinoši vispārināts, tāpēc šāds iedalījums var būt pamats pētījumam arī Latvijā.

Praksē nereti iedarbojas uzreiz vairāki faktori, jo mūsdienu ekonomiskajās attiecībās šie faktori atrodas mijiedarbībā un parasti veido ciešu un sarežģītu cēloņu un sekū mijiedarbību. Jāatzīmē, ka pētot konkrētā uzņēmuma konkrēto finanšu krīzes gadījumu, tiek definēti šai situācijai individuālie krīzi izraisošie faktori, kas var būt arī samērā specifiski, tomēr lielākā vai mazākā mērā tie būs saistīti ar iepriekš definētiem pamata faktoriem.

Kā rāda prakse, pareizo pretkrīzes pasākumu noteikšanas svarīgs priekšnoteikums ir korektā uzņēmuma finanšu krīzes dziļuma noteikšana (Демчук, Ефремова, 2009; Meište and Jakšteine, 2015).

Latvijā uzņēmuma finanšu krīzes diagnostikas jautājums ir samērā maz pētīts, savukārt citu valstu zinātniskajos pētījumos šī tēma kļūst arvien aktuālāka. Jaunākajos pētījumos (Бланк, 2006; Асаул et al., 2007; Sakalas and Virbickaite, 2011) uzņēmuma finanšu krīzes diagnostika visbiežāk tiek skaidrota kā mērķtiecīga finanšu analīzes sistēma, kas virzīta uz uzņēmuma krīzes attīstības un tās iespējamo tendenču atklāšanu. Kā galvenais krīzes diagnostikas mērķis tiek definēta laicīga krīzes pazīmju identifikācija vai jau esošās krīzes raksturlielumu skaidrojums. Aprakstot iepriekšminētā mērķa īstenošanas iespējas, pētnieki parasti atsaucas uz divām pamata diagnostikas sistēmām: uzņēmuma krīzes ekspress diagnostikas sistēmu un uzņēmuma krīzes fundamentālās diagnostikas sistēmu (Асаул et al., 2007; Kopitov and Dubko, 2009; Garškaite-Milvydiene, 2014; Бланк, 2006).

Krīzes ekspress-diagnostikas sistēma *Crisis express-diagnostic system*

Uzņēmuma finanšu krīzes ekspress-diagnostika nav apgrūtināta ar vairākām darbībām un sarežģītām metodēm. Tas ir vienkāršs process un parasti noris četros pamata etapos: 1) uzņēmuma krīzes lauka objektu noteikšana; 2) novērtējamo rādītāju (indikatoru) sistēmas veidošana; 3) uzņēmuma finanšu krīzes attīstības atsevišķu virzienu analīze; 4) uzņēmuma finanšu krīzes stāvokļa provizoriskais vērtējums (Kopitov and Dubko, 2009; Garškaite-Milvydiene, 2014; Forsberg, 2012).

Krīzes lauks ir objektu kopums, kas realizē uzņēmuma finanšu krīzes izcelšanas varbūtību. Nosakot krīzes lauku, jāatbild uz jautājumu, kādi ir uzņēmuma ekonomisko sistēmu elementi, kas visjūtīgāk reaģē uz pārmaiņām un dažādu faktoru ietekmi un var ģenerēt krīzes izcelšanos šajās sistēmās. Mūsdienu ekonomikas apstākļos praktiski visi uzņēmuma finanšu darbības aspekti var ģenerēt tā maksātnespējas (bankrota) varbūtību (Бланк, 2006).

Krīzes laikā iekļaujamo objektu raksturojošie rādītāji var būt ļoti daudzveidīgi. Uzņēmuma krīzes lauka objekti var būt:

- uzņēmuma naudas plūsma;
- uzņēmuma tirgus vērtība;
- uzņēmuma kapitāla struktūra;
- uzņēmuma finanšu saistību struktūra pēc izpildes termiņa;
- uzņēmuma aktīvu struktūra;
- uzņēmuma tekošo izdevumu struktūra;
- uzņēmuma finanšu operāciju koncentrācijas līmenis paaugstinātā riska zonās.

Veidojot krīzes lauka objektu sistēmu, tiek ņemta vērā analizējamā uzņēmuma darbības specifika. Pretējā gadījumā var veidoties situācija, ka neobjektīvi atlasītie krīzes lauka objekti var apgrūtināt ekspress-diagnostikas īstenošanas procesu un tādējādi pārvērst to par maz efektīvu.

Uzņēmuma finanšu krīzes attīstības atsevišķu virzienu analīzes pamatā ir faktisko rādītāju salīdzināšana ar plānotajiem vai normatīvajiem rādītājiem un noviržu noteikšana. Analizējamo rādītāju novirzes tiek noteiktas dinamiskā. Negatīvo noviržu esamība un to palielinājums dinamiskā liecina par kritiskās situācijas pastiprināšanos saistībā ar uzņēmuma finanšu stāvokli un par nopietniem bankrota draudiem (Garškaite-Milvydiene, 2014). Tā kā ekspress-diagnostikai piemīt vienkāršās (dažreiz izlases) analīzes un provizorisks vērtējuma raksturs, metodes īstenošanas process nav komplikēts. Pārsvarā secinājumi tiek veikti uz finanšu pārskatu datu analīzes pamata, kas īstenojama pēc standarta algoritmiem. Tāpēc analīzes procesā galvenokārt tiek lietotas tās standarta metodes (Garškaite-Milvydiene, 2014; Kopitov and Dubko, 2009; Sakalas and Virbickaite, 2011; Асаул et al., 2007; Бланк, 2006).

Sakarā ar to, ka tiek veikta finanšu krīzes ekspress-diagnostika, uzņēmuma finanšu krīzes stāvokļa vērtēšanā tiek izmantots vispārējs raksturojums, konstatējot vienu no trijām vispārējām krīzes pakāpēm:

- vieglo finanšu krīzi;
- dziļo finanšu krīzi;
- finanšu katastrofisko krīzi (situācija tuva stāvoklim, kad nepieciešams uzsākt maksātspējas procesu).

Atkarībā no konstatētās krīzes pakāpes, tiek pieņemti situācijai atbilstoši lēmumi, kas var būt saistīti gan ar krīzes novēršanas pasākumiem, gan ar papildus izpēti nepieciešamību.

Daži pētnieki (Асаул et al., 2007; Волков, 1999) piedāvā uz finanšu rādītājiem balstītu ekspress-diagnostikas metodiku, kuras koncepcija skaidrojama kā vairāku rādītāju salīdzinājums ar normatīviem vai iepriekš noteiktām vērtībām, novērtējumā virzoties no krīzes stiprākās uz vājāko stadiju. Šādi bez būtiska laika patēriņa tiek nodrošināta uzņēmuma krīzes stāvokļa

novērtēšana. Finanšu rādītāju aprēķins notiek četros secīgos etapos. Gadījumā, ja aprēķinātais rādītājs ir lielāks (labāks) par normatīvu, tiek rēķināts nākamais rādītājs, un vērtēta nākamās krīzes stadijas esamības iespēja. Savukārt, ja vērtība ir vienāda vai zemāka (sliktāka) par normatīvu, tiek konstatēts uzņēmuma krīzes stāvoklis, kas uz konkrētu brīdi tiek novērots atbilstoši rādītāju vērtībām. Balstoties uz šādas diagnostikas provizoriskajiem rezultātiem, nepieciešamības gadījumā (konstatējot krīzes pazīmes uzņēmuma finanšu attīstībā) tiek veikta rādītāju pilnīga un paplašināta analīze, konkrētās krīzes stadijas noteikšana un pazīmju skaidrojums. Pētnieku (Асаул et al., 2007; Волков, 1999) skaidrotās metodes rādītāju sistēma tiek veidota no likviditātes, rentabilitātes un aktīvu aprites jomas septiņiem rādītājiem, kas tiek izmantoti arī klasiskajā finanšu analīzē. Papildus uzmanība tiek pievērsta tādiem uzņēmuma finanšu darbību raksturojošajiem rādītājiem kā finanšu pārskata absolūtais rezultāts un saistību apjoma izmaiņas. Dotās metodikas pozitīvās iezīmes ir iespēja veikt diagnostiku īsā laika periodā un izmantot nekomplcētus finanšu rādītājus, kurus Latvijas uzņēmumu vajadzībām varētu rēķināt, balstoties uz finanšu pārskatu datiem. Šī metode var tikt izmantota Latvijas uzņēmumu finanšu krīzes ekspress-diagnostikai. Tomēr paliek diskutējams jautājums par šīs metodikas un tajā esošo rādītāju izmantošanu Latvijas uzņēmumu krīzes stāvokļa diagnostikā, jo līdz šim šī metode nav aprobēta Latvijā. Ir nepieciešams arī izvērtēt iespēju pielietot citas krīzes ekspress-diagnostikas metodikas Latvijas uzņēmumu vajadzībām, kas līdz šim vēl nav veikts.

Krīzes fundamentālā diagnostikas sistēma *Crisis fundamental diagnostic system*

Salīdzinot krīzes fundamentālās diagnostikas sistēmu ar ekspress-diagnostikas sistēmu, jāatzīmē, ka tā ir analītiski komplicētāka un paredz dziļu un vispusīgu izpēti, kas parasti ir īstenojama vairākos etapos (Бланк, 2006; Асаул et al., 2007).

Īstenojot fundamentālo krīzes diagnostiku, liela uzmanība jāpievērš atsevišķu pētāmo faktoru sistematizācijai un izpētei, jo faktoru analīze un prognozēšana veido uzņēmuma finanšu krīzes fundamentālās diagnostikas pamatu. Prognozējamās varbūtības vērtējumus būtiski ietekmē gan no uzņēmuma atkarīgi, gan neatkarīgi apstākļi. Šajā stadijā faktori, kas ietekmē uzņēmuma finanšu krīzes attīstību, tiek identificēti un analizēti atbilstoši to galvenajām iezīmēm, ņemot vērā uzņēmuma specifiku.

Uzņēmuma finanšu krīzes attīstību noteicošie faktori var būt pakļauti dažāda veida klasifikācijai, tomēr fundamentālās diagnostikas izpētes un novērtēšanas procesā tie ir iedalāmi divās pamata grupās (Бланк, 2006; Гаршкаите-Milvydiene, 2014; Сабельфельд, Шавандина, 2006):

- ārējie faktori (nav atkarīgi no uzņēmuma darbības);
- iekšējie faktori (ir atkarīgi no uzņēmuma darbības).

Uzņēmuma finanšu krīzes attīstību noteicošo pamata faktoru sistēmas ir apkopotas 1.tab.

1.tab. Uzņēmuma finanšu krīzes attīstību noteicošo pamata faktoru sistēmas
(autoru veidots pēc Бланк, 2006; Сабельфельд, Шавандина, 2006)
Table 1 Systems of basic factors determining the development of a company's
financial crisis (compiled by the authors, based on the Бланк, 2006; Сабельфельд,
Шавандина, 2006)

Uzņēmuma finanšu krīzes attīstības ārējie faktori		Uzņēmuma finanšu krīzes attīstības iekšējie faktori	
Faktori	Iedalījums	Faktori	Iedalījums
Sociālekonomiskie faktori	<ul style="list-style-type: none"> • Inflācija pieaugums • IKP pieauguma samazinājums • Nodokļu sistēmas nestabilitāte • Regulējošās likumdošanas nestabilitāte • Bezdarba līmeņa pieaugums • Pirkjspējas līmeņa samazinājums 	Ar operatīvo darbību saistītie faktori	<ul style="list-style-type: none"> • Neefektīvais mārketing • Tekošo izdevumu neefektīvā struktūra • Ilgtermiņa ieguldījumu izmantošanas zems līmenis; • Krājumu neefektīvā sagādes politika • Produkcijas nepietiekama diversifikācija • Neefektīvais ražošanas menedžments
Tirgus faktori	<ul style="list-style-type: none"> • Pieprasījuma būtisks samazinājums • Valūtas tirgus nestabilitāte • Fondu tirgus aktivitātes samazinājums • Monopoluzņēmumu pastiprināšanās tirgū • Negodīgās konkurences pastiprināšanās 	Ar investīciju darbību saistītie faktori	<ul style="list-style-type: none"> • Būvniecības (objektu izveidošanas) darbu ieilgums • Investīciju resursu būtisks pārtēriņš • Reāli īstenoto projektu ietvaros ieplānotā peļņas apjoma nesasniegšana • * Neefektīvais investīciju menedžments
Pārējie ārējie faktori	<ul style="list-style-type: none"> • Politiskā nestabilitāte • Demogrāfijas negatīvās tendences • Dabas katastrofas • Kriminālās situācijas pastiprināšanās 	Ar finanšu darbību saistītie faktori	<ul style="list-style-type: none"> • Neefektīvā finanšu stratēģija • Aktīvu neefektīvā struktūra • Aizņemtā kapitāla pārmērīgā daļa • Īstermiņa aizņemtā kapitāla liels īpatsvars • Debitoru parādu pieaugums • * Neefektīvais finanšu menedžments

Sociālekonomisko faktoru grupā tiek analizēti tikai tie faktori, kas negatīvi ietekmē konkrētā uzņēmuma saimnieciskās darbības procesus. Tirgus faktoru grupas analīzē tiek skatītas konkrētam uzņēmumam noteiktās negatīvās finanšu un preču tirgus tendences, savukārt pārējo ārējo faktoru grupu uzņēmums veido patstāvīgi, ņemot vērā savas darbības specifisku. Uzņēmuma krīzes attīstības ārējie un iekšējie faktori, kas apkopoti 1.tabulā ir aktuāli arī Latvijas uzņēmumiem un var kalpot par pamatu Latvijas uzņēmumu finanšu krīzes attīstību noteicošo pamata faktoru sistēmas veidošanai.

Analīzes pamatā ir atsevišķo pētāmo faktoru negatīvās ietekmes stipruma noteikšana uz uzņēmuma finanšu attīstības dažādiem aspektiem. Fundamentālās diagnostikas procesā tiek izmantotas sekojošas pamata metodes:

- finanšu koeficientu kompleksā analīze;
- korelācijas analīze;
- SVID analīze;
- Altmana Z-analītiskais modelis;
- citas finanšu un nefinanšu metodes.

Papildus kvantitatīvajām metodēm nereti tiek izmantotas arī kvalitatīvās metodes. Uzņēmuma finanšu krīzes attīstības prognozēšana tiek veikta uz speciālo daudzfaktoru regresijas modeļu izstrādes pamata. Prognozēšanas procesā tiek ņemti vērā faktori, kas visvairāk negatīvi ietekmē finanšu attīstību un ģenerē vislielāko uzņēmuma finanšu krīzes draudu varbūtību tuvākajā periodā. Balstoties uz faktoru negatīvajām tendencēm un prognozēto krīzes situācijas attīstības raksturu, tiek detalizēti izstrādāti uzņēmuma krīzes situācijas pārvarēšanas pasākumi.

Prognozes veikšana par uzņēmuma spējām neitralizēt finanšu krīzi tiek realizēta, izmantojot iekšējo finanšu resursu stabilizācijas pasākumus. Iekšējiem finanšu stabilitātes pasākumiem ir jānodrošina ātri un efektīvi risinājumi, lai atjaunotu uzņēmuma maksātspēju un finanšu līdzsvaru, izmantojot iekšējos resursus. Šādas prognozēšanas procesā tiek noteikts, cik ātri un kādā apmērā uzņēmums spēj (Garškaite-Milvydiene, 2014; Бланк, 2006; Mackevičius, 2008):

- nodrošināt naudas plūsmas pieaugumu;
- samazināt kopējo finanšu saistību summu;
- veikt savu finanšu saistību restrukturizāciju, pārveidojot tos ilgtermiņa saistībās no īstermiņa saistībām;
- samazināt tekošo izmaksu līmeni;
- samazināt darbības finanšu riska līmeni;
- pozitīvi izmainīt citus finanšu rādītājus, neskatoties uz atsevišķu faktoru negatīvo ietekmi.

Šie apstākļi tieši ietekmē uzņēmuma spējas neitralizēt krīzes attīstību un maksātspējas draudus, izmantojot paša uzņēmuma iekšējos finanšu resursus.

Jo augstāks ir uzņēmuma iekšējās finansēšanas potenciāls, jo lielākas iespējas ir nepieļaut maksātnespējas situācijas iestāšanos.

Uzņēmuma finanšu krīzes fundamentālā diagnostika ir dziļā un kompleksā pamata faktoru ietekmes uz uzņēmuma finanšu krīzes attīstību analīze, kas ļauj iegūt pilnīgāku uzņēmuma finanšu krīzes stāvokļa skaidrojumu un konkretizēt iespējamās finanšu atveseļošanas metodes un formas. Šādas diagnostikas īstenošana bez ekspress-diagnostikas rezultātiem (vai tās vietā) nav pilnīgi efektīva, jo reālo krīzes pazīmju neesamības gadījumā, sistemātiski īstenojamā fundamentālā krīzes diagnostika kļūst darbietilpīga un kapitālietilpīga, kas rezultātā var izraisīt paviršu attieksmi pret procesu no tieši iesaistīto speciālistu un vadības puses. Paliek diskutējams jautājums arī par fundamentālās diagnostikas metožu pielietojuma atbilstību Latvijas uzņēmumu vajadzībām, jo līdz šim laikam šāda veida pētījumi netika veikti.

Secinājumi **Conclusions**

Krīzes diagnostika ir vairāku atšķirīgu (parasti finanšu jomas) modeļu sistemātisks pielietojums uzņēmuma stāvokļa novērtēšanai, un iespējamās krīzes pazīmju atklāšanai.

Pastāvot praktiskai nepieciešamībai laicīgi diagnosticēt uzņēmuma finanšu krīzes pazīmes, teorija piedāvā divas, pēc vispārējiem mērķiem un īstenošanas metodēm atšķirīgas, pamata sistēmas: krīzes ekspress-diagnostikas sistēma, kas īsā laikā ļauj identificēt krīzes pazīmes un tās mērogus uzņēmumā, bez padziļinātās izpētes novērtējot uzņēmuma kopējo finanšu attīstību un stāvokli, t.sk. arī veicot maksātnespējas prognozi, un krīzes fundamentālās diagnostikas sistēma, kas nodrošina izvērstu finanšu stāvokļa analīzi un precīzu krīzes stāvokļa parametru, t.sk., maksātspējas novērtējumu.

Ekspress-diagnostikas īstenošanas process nav komplicēts. Secinājumi, kam ir varbūtības raksturs, tiek veikti uz finanšu pārskatu datu analīzes pamata, kas īstenojama pēc standarta algoritmiem īsā laika periodā. Analīzes procesā galvenokārt tiek lietotas vispāratzītās standarta metodes, izmantojot nekomplicētus finanšu rādītājus, kurus Latvijas uzņēmumu vajadzībām varētu rēķināt, balstoties uz aizpildāmo finanšu pārskatu datiem. Tādējādi šī metode var tikt aplūkota kā iespējamā Latvijas uzņēmumu finanšu krīzes ekspress – diagnostika. Tomēr paliek diskutējams jautājums par šīs metodikas un tajā izmantojamo normatīvo rādītāju vērtību atbilstību izmantošanai Latvijas uzņēmumu krīzes stāvokļa diagnostikā, jo līdz šim tā nav testēta uz Latvijas uzņēmumu datiem.

Uzņēmuma finanšu krīzes fundamentālā diagnostika ir kompleksa pamatfaktoru ietekmes uz uzņēmuma finanšu krīzes attīstību analīze, kas ļauj

iegūt pilnīgu uzņēmuma finanšu krīzes stāvokļa skaidrojumu un noteikt iespējamās finanšu atveseļošanas metodes un formas. Šādas diagnostikas īstenošana bez ekspress-diagnostikas rezultātiem nav pilnīgi efektīva, jo reālo krīzes pazīmju neesamības gadījumā, sistemātiski īstenojamā fundamentālā krīzes diagnostika kļūst darbietilpīga un kapitālietilpīga. Rezultātā var izraisīt paviršu attieksmi pret procesu no tieši iesaistīto speciālistu un vadības puses. Paliek diskutējams jautājums arī par fundamentālās diagnostikas metožu pielietojuma atbilstību Latvijas uzņēmumu vajadzībām, kas nosaka turpmāku pētījumu nepieciešamību šajā jomā.

Summary

The aim of the research is to carry out a comparative analysis of basic financial crisis diagnostic systems revealing their essential substance and possibilities of application. In the result of the research, the authors have come to the conclusion that, in the case a practical necessity for timely diagnosis of signs of company's financial crisis exists, the theory offers two basic systems differing by their general objectives and implementation methods: an express-diagnostic system and a fundamental diagnostic system. Carrying out an express-diagnostic is not a complicated process. Conclusions, having nature of probability, are made on the basis of financial reports' data analysis. Generally recognized standard methods are used for analysis, using uncomplicated financial indicators, which can be calculated for the needs of Latvian companies based on data of submitted financial reports. Thus, the method can be considered as a possible express-diagnostic method for diagnosis of a company's financial crisis in Latvia. Though, it is still debatable if this method and values of financial indicators used in diagnostics are applicable to a diagnostic of a company's financial crisis in Latvia, because the method has never been proved using data of Latvian enterprises.

The fundamental method of a company's financial crisis diagnostic is a complex analysis of impact of basic factors on the company's financial crisis development, allowing obtaining overall characteristics of a company's financial crisis status and identifying methods and forms of possible financial recovery. Applying this method without prior data of an express-diagnostic is not efficient to the full extent, since, in case of absent signs of a real crisis, the application of fundamental diagnostics becomes a labour-intensive and capital-intensive activity. Consequently, it can lead to a shallow attitude towards the process by directly involved specialists and a company's management. A still debatable issue is the question about the conformity of application of fundamental diagnostic methods with the needs of Latvian enterprises, determining the necessity of further research in the area.

**Literatūra
References**

- Altman, E. I., Hotchkiss, E. (2006). *Corporate Financial Distress and Bankruptcy: Predict and Avoid Bankruptcy, Analyse and Invest in Distressed Debt*. Third Edition. New York: Wiley Finance.
- Fosberg, R. H. (2012). Capital structure and the financial crisis, *Journal of Finance and Accountancy* 11, p. 46–55.
- Garškaite-Milvydiene, K. (2014). *Anti-crisis management of enterprises and possibilities of overcoming their critical condition*, *Journal of Entrepreneurship and Sustainability Issues* 1(4). p.187–203. DOI: [http://dx.doi.org/10.9770/jesi.2014.1.4\(1\)](http://dx.doi.org/10.9770/jesi.2014.1.4(1))
- Kopitov, R., Dubko, N. (2009). The general conclusion of diagnosing models of shipping companies financial state for their functioning reliability. *Proceedings of the 9th International Conference "Reliability and Statistics in Transportation and Communication"* 2009, 45-54.
- Mackevičius, J. (2008). Įmonių veiklos analizė – informacijos rinkimo, tyrimo ir vertinimo sistema. *Informacijos mokslai*, (46): p.46–56.
- Meište, R., Jakštie, S. (2015). *Crisis Diagnosis in Anti-Crisis Management Process in a Company*. Institute of Economic Research Working Papers, No. 9/2015. Available at <<http://dx.doi.org/10.12775/OeC.2015.028> >
- Sakalas, A., Virbickaite, R. (2011). Construct of the Model of Crisis Situation Diagnosis in a Company. *Engineering Economics*, Vol. 22(3). p.255-261.
- Асаул, А.Н., Коротаяева, Ю.В., Князь И.П. (2007). *Теория и практика принятия решений по выходу организаций из кризиса*. СПб: АНО «ИПЭВ», 224с.
- Балдин, К. В., Быстров, О. Ф. и др. (2005). *Антикризисное управление: макро- и микроуровень*. Москва: «Дашков и КО», 40 с.
- Бланк, И.А. (2006). *Антикризисное финансовое управление предприятием*. КИЕВ: Эльга, 672с.
- Волков, А.В. (1999). *Методы и механизмы антикризисного менеджмента на предприятии*: Автореф. дис. канд. экон. наук. - СПб: СПбГИЭА.
- Демчук, О.Н., Ефремова, Т.А. (2009). *Антикризисное управление*. Москва: «Флинта», 41 с.
- Журба, Т.А. (2009). *Система экспресс - диагностики финансового кризиса предприятия*. Экономические науки. Экономика предприятия. Available at <http://www.rusnauka.com/14_ENXXI_2009/Economics/46332.doc.htm>
- Кондратьева, К.В., Чурсина, Ю.А. (2013). *Выявление эффективной методики диагностики банкротства предприятия в целях предупреждения введения антикризисного управления*. Аудит и финансовый анализ №1.2013. Available at <http://www.auditfin.com/fin/2013/1/2013_I_03_11.pdf>
- Коротков, Е.М. (2010). *Антикризисное управление*. МОСКВА: ИНФРА-М, 620 с.
- Сабельфельд, Т.В., Шавандина, О.А. (2006). *Анализ подходов и методов диагностики кризисного состояния предприятия*. Ползуновский вестник, №3, с.185-190.
- Тунг, Б. (1993). *Качество управления в условиях кризиса*. Проблемы теории и практики управления, № 1.
- Черногорова, К.А. (2016). Анализ концепта „кризис предприятия“. *Международный научно-исследовательский журнал. Экономические науки*, № 4(46) ч.1., с.148-154. Available at <<http://research-journal.org/economical/analiz-koncepta-krizis-predpriyatiya/>>